

MARTÍ TIBOR

Két magyar főúr, Esterházy László és Batthyány I. Ádám levelezése (1646–1652)*

A Magyar Országos Levéltár Batthyány-, illetve Esterházy-missilisgyűjteménye a XVII. század legjelentősebb levéltári forrásai közé tartozik. E két gyűjteményből Batthyány I. Ádám (1610–1659) és Esterházy László (1626–1652) levelezése nemcsak azért izgalmas, mert mindkét személy fontos katonai és politikai tisztségeket töltött be a XVII. századi Magyar Királyság történetében, hanem azért is, mivel levéltáraik az egymásnak küldött leveleket egyaránt megőrizték. Két főúr levelezése úgy, hogy a választlevelek is többnyire ismertek, igen ritkaságszámba megy – ilyen nagy mennyiségben szinte unikum.¹

Jelen dolgozat egy tervezett nagyobb lélegzetű, gróf Esterházy László² portréjának megrajzolását célul kitűző munka része. Tárgya Batthyány I. Ádámnak és Esterházy Miklós nádor másodszülött fiának, a széles körben ismert, népszerű, fiatalon hősi halált halt Esterházy László grófnak a levelezése. Mindketten a királlyági főrendek tagjai közé tartoztak; társadalmi állásuknak megfelelő udvartartásuk, familiárisaik kiterjedt rendszere mellett egyéni kvalitásaik is hatalmas presztízst biztosítottak számukra.

* Köszönetet mondok J. Újváry Zsuzsannának és Pálffy Géának a kutatás és a tanulmány írása során nyújtott sokrétű és önzetlen segítségükért. Bécsi kutatásaimat a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Diákok a tudományért” szakalapítványa (2006), az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány (2009), a Stipendienstiftung der Republik Österreich (2010) és a K 82 078 OKA tette lehetővé, amit ezúton is köszönök.

¹ A korszakra vonatkozó legjelentősebb főúri levelezéspublicációk (a teljesség igénye nélkül): SZILÁGYI Sándor, *A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése* (Magyar történelmi emlékek. 1. oszt., Okmánytárak, 24), Budapest, 1875; MERÉNYI Lajos, *Wesselényi Ferenc levelei füleki kapitányságának idejéből* = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1893; MERÉNYI Lajos, *Esterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához 1624–1639* = *Történelmi Tár*, 1900; Zrínyi Miklós *Összes művei*, 2. Levelek, Budapest, 1958; S. LAUTER Éva, *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653). Pálffy Pál levelei Batthyány Ádámmal és Borbálához*, Budapest, 1989; TUSOR Péter, *Egyház és közélet a XVII. századi Magyarországon. Zombori Lippay György levelei királlyági főúrhoz, I–II*, Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest, 1994 (kézirat); ANNA FUNDÁRKOVÁ, *Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trauttmansdorff (1647–1650)*, Wien, 2009 (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. 1).

² Gr. Esterházy László (1626. január 1.–1652. augusztus 26.) pályájáról legújabban: DOMINKOVITS Péter, *Gróf Esterházy László, Sopron vármegye főispánja* = *Századok*, 143 (2009):4, 883–903; Uő, *Graf Ladislaus Esterházy, Obergespan des Komitats Ödenburg/Sopron*, in: *Die Familie Esterházy im 17 und 18. Jahrhundert*, hrsg. v. Wolfgang GÜRTLER–Rudolf KROPF, Eisenstadt, 2009, 161–178 (Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche; WAB Bd. 128.); MARTÍ Tibor, *Élet a kismartoni várban a 17. század közepén egy 1653. évi inventárium alapján*, in: *„Fényes palotákban, ékes kőfalokban” Tanulmányok az Esterházy családról*, szerk. MACZÁK Ibolya, WZ Könyvek, Budapest, 2009, 24–41; Uő, *„Dulce est pro Patria Mori” Az Esterházyak vitézi ethosza a XVII. században*, megjelenés alatt a 2008. évi esztergomi hódoltságtörténeti konferencia kötetében.

Különösen igaz ez Batthyány Ádám esetében.³ E mágnások országos tisztséget töltöttek be, a XVII. század közepe magyarországi társadalmának legelőkelőbbjei közé tartoztak; a kor legjelentősebb személyiségei voltak.

Esterházy László gyermekkora

Esterházy László 1626. január 1-jén, a már a nádori posztot betöltő, azaz karrierje csúcsára ért Esterházy Miklós második házasságából, Nyáry Krisztinától született a házaspár második gyermekeként. A szülők szeretetteljes várakozásáról, majd a kis „jövevényről” való gondoskodásáról Esterházy Miklósnak feleségéhez intézett levelei tanúskodnak. „Az atyafiaknak meghagytam, hogy hozzád menjenek édes fiam. Reméllem el nem mulatták. A birsalma liktáriomot is megviszik s megfutathatjuk a Dorkó nénénk főztével” – írta a nádor hitvesének nem sokkal László világrajövetele előtt.⁴ A várva várt nap újév napján érkezett el; a híres Esterházy családi napló feljegyzése szerint: „Az én szerelmes gróf Eszterhas Lászlómat adta Isten e világra 1626. esztendőben, úgy mint ujesztendő estin, kit az Úr Isten szent neve dicséretire és magának üdvességére s nekünk örömeinkre megtartson és megáldjon ű szent felsége s az igaz hitben nevelen; az rák jel alatt született.”⁵ A Miklós nádor leveleiben Laczkónak becézett gyermeket nagy szeretettel, féltő aggodalommal vették körül szülei. Az Esterházy-házaspárt is sújtó gyermekhalandóság miatt fokozott figyelemmel kísérték a gyermekek egészségi állapotát: „A gyermekskére idején gondot köll viselni”;⁶ „Magatok egészségére, édes fiam, legyen szorgalmatos gondotok s a Laczkó körül éljete a rendelt orvosságokkal. S minden héten legalább kétszer írjatok állapototok felől, s írok én is.”⁷ A kis Lászlóról ábrázolás is fennmaradt: a fraknoi várban kiállított Esterházy-ösgalleria egyik darabja a nádor másodszülött fiát három éves korában ábrázolja.⁸

Gyermekekora legnagyobb részét László a család nyugat-magyarországi birtokain, valamint Bécsben töltötte.⁹ A neves jezsuita, Dobronoki György egyik naplóbejegyzéséből

³ Gr. Batthyány Ádám (1610–1659): 1630-tól császári kamarás, később dunántúli kerületi és Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány; 1629-ben Pázmány hatására katolizált; 1632-ben kötött házasságot Aurora Catharina Formentinivel. Batthyány (I.) Ádámról: KOLTAI András, *Batthyány Ádám és udvara 1625–1659*, Budapest, 1999 (PhD-disszertáció); Uő, *Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban. Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659)* = Korall: Társadalomtörténeti folyóirat 9. (2002. szept.), 55–78; Uő, *Batthyány Ádám és könyvtára*, Bp.–Szeged, 2002 (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai, IV); Uő, *Batthyány I. Ádám (1610–1659)*, Kőrmend, 2005 (Testis temporis / Az idő tanúja, 9.); *A Batthyányak évszázadai: tudományos konferencia Kőrmenden (2005. október 27–29.)*, szerk. NAGY Zoltán, bev. R. VÁRKONYI Ágnes, Kőrmend–Szombathely, 2006; IVÁNYI Béla–FAZEKAS István–KOLTAI András, *Pázmány Péter és a Batthyányak*, Szent István Társulat, Budapest, 2008; PÁLFFY Géza, *A Batthyány család a törökellenes határvédelemben a XVI–XVII. században* = Hadtörténelmi közlemények, 122 (2009):2, 321–356.

⁴ Eszterházy Miklós Nyáry Krisztinához, Nagyszombat, 1625. december 6. Közl.: MERÉNYI Lajos, Eszterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához 1624–1639 = Történelmi Tár, 1900, 29.

⁵ Az Esterházyak családi naplója, közread. SZILÁGYI Sándor = Történelmi Tár, 1888, 211.

⁶ Eszterházy Miklós Nyáry Krisztinához, Tárca, 1627. június 20., MERÉNYI, i. m., 1900, 36–37.

⁷ Eszterházy Miklós Nyáry Krisztinához, Pozsony, 1630. április 25., MERÉNYI, i. m., 48.

⁸ Esterházy László gyermekképe, olaj vásznon (1628), leírása: KÖRNER, Stefan, *Neuerster Führer durch die Esterházy-Ahnengalerie*, hrsg. Esterházy Privatstiftung, 2006, nr. 38.

⁹ *Bollwerk Forchtenstein (Katalog der Burgenländischen Landesausstellung 1993 – Burg Forchtenstein 15. Mai–31. Oktober 1993 = Burgenländische Forschungen, Sonderband XI)*, Eisenstadt, 1993, 212.

tudható, előfordult, hogy a nádor „feleségével, fiaival és teljes háznépével együtt” ment egyik helyről a másikra, pl. Kismartonból Pozsonyba.¹⁰ Esterházy Miklós szándékának megfelelően gyermekei általában 16 éves korukig Nagyszombatban nevelkedtek, majd néhány évig Bécsben végezték tanulmányaikat.¹¹ A nádor gyermekeinek iskoláztatásához kapcsolódóan újabb adat fordul elő Draskovich György győri püspök (1635–1650) Sopronból 1636. augusztus 16-án Sumerecker jezsuita provinciálishoz írt levelében, ahol utalást tett rá, hogy a nádor fia az éppen akkoriban szerveződő soproni jezsuita gimnáziumban fogja tanulmányait végezni.¹² Jóllehet a levélben nincs László gróf megnevezve, nyilvánvaló, hogy nem az elsőszülött fiút, az 1636-ban 20 éves Istvánt, hanem a nála egy évtizeddel fiatalabb öccsét, a 9 éves Lászlót akarhatta apja a Sopronban nem sokkal korábban megtelepedő jezsuitákhoz¹³ adni.¹⁴ Esterházy László tanulmányi éveit nem minden részletében ismerjük; apja 1641-ben írt végrendeletében említi, hogy „huszonegy esztendő koráig Esterházy Dániel öcsém uram fiaival, akik most is mellette vannak s kik mindenkor hárman legyenek mellette, tanuljon együtt.”¹⁵ Lackó nevelője Olasz-Kolozsváry István volt; a legújabb kutatások bécsi tanulmányai mellett nagyszombati stúdiumait is adatolják.¹⁶ Nem tudhatjuk, hogy mikor írta élete első levelét – nyilván szüleihez –, mindenesetre az Esterházy levéltárban fennmaradt legkorábbi levelei sógornőjéhez, Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébethhez¹⁷ szólnak. Bécsből 16, illetve 17 éves korában írta ezeket a leveleket az ifjú gróf, írásán ekkor még érezhető az „iskolás szépírás” szándéka: „Alkolmatosságom lévén az írásban, nem akarom elmúlatni, hogy Kegyelmednek ne írjak egészségem felől; hála legyen az Úr Istennek, mi itten Béczben – lakozók igen-igen jó egészségben vagyunk, az mellyel az Úr Isten-től Kegyelmednek is – kívánunk megadatni. Mostanában semmi új hírt Kegyelmed-

¹⁰ Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Dobronoki György SJ Leveleskönyve, 1636. szeptember 12. péntek, 105–106. A Leveleskönyv adataira Kádár Zsófia Klára hívta fel a figyelmemet, amiért itt mondok köszönetet.

¹¹ FEJES Judit, *Az Esterházyak házassági politikája 1645 után*, in: *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozánk való szeretetéből... egy kis fraucimmercskét nekünk”, szerk. PÉTER Katalin*, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996, (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19), 121.

¹² Draskovich György püspök Sumerecker jezsuita provinciálishoz Bécsbe, Sopron, 1636. augusztus 16. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Leveleskönyv, 79–82.

¹³ A soproni jezsuita kollégium megalapításáról: KÁDÁR Zsófia Klára, *A katolikus reform szolgálatában: Dobronoki György SJ. A soproni jezsuita kollégium megalapítása (1636–1640)*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest, 2011.

¹⁴ Esterházy Miklós és a jezsuiták kapcsolatára: RITTSTEUER, Joseph, *Palatin Nikolaus Esterházy und die Jesuiten*, in: *Forscher – Gestalter – Vermittler: Festschrift für Gerald Schlag*, hrsg. von Wolfgang GÜRTLER, Eisenstadt, 2001, 363–368.

¹⁵ MERÉNYI Lajos, közrem. BUBICS Zsigmond, *Herceg Esterházy Pál nádor (1635–1713)*, Budapest, 1895, 74.

¹⁶ Esterházy László neveltetéséről újabb adatokkal: DOMINKOVITS, i. m., 2009, 885, ill. újabban Diana DUCHOŇOVÁ, „Napomínam ťa z otcovskej lásky...” *Koncept výchovy a vzdelávania na dvore palatína Mikuláša Esterházyho v prvej polovici 17. storočia*, in: *Forum Historiae: Časopis pre históriu a prírodné spoločenské vedy*, 4. (2010) Nr. 2.: *Uhorská šľachta v stredoveku a novoveku*. Ed. Tünde LENGVELOVÁ. [Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010.] Štúdie http://www.forumhistoriae.sk/main/texty_2_2010/duchonova.pdf (a letöltés ideje: 2011. augusztus 16.)

¹⁷ ESZTERHÁZY János gr., *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása* (kiad. hg. ESZTERHÁZY Miklós, Athenaeum, Budapest, 1901) c. kötethez tartozó *Oklevéltár*, összeáll.: gr. ESZTERHÁZY János, kiad. hg. ESZTERHÁZY Miklós, Athenaeum, Budapest, 1901, 187 [továbbiakban: *Oklevéltár*].

nek nem írhatok, hanem hogy azt hallottuk, hogy az Úr ő Nagysága ide győn Beczben az ő népek után.”¹⁸ Levele utóiratában nem mulasztotta el köszönteni Hajnal Mátyás jezsuita pátert, a család gyóntatóját.¹⁹ Másik, Thurzó Erzsébethez 1643 novemberében intézett levelében könyvéért fordult elhunyt bátyja feleségéhez: „Kigyelmed megbocsássa, hogy ez levelemmel kellett Kigyelmedet megbántonom, de mind azon által egy kis kérésem volna Kigyelmednél, ha Kigyelmednek kedve tartaná, igen kérem Kigyelmedet, küldene Kigyelmed énnekem két könyvet az szegény megy hót Úr²⁰ könyveiből, az Istuanfit²¹ s – még az Calepinust,²² én mit az miből lehet Kigyelmednek örömet szolgálok.”²³

Atyjának, Miklós nádornak 1645. évi halálával különleges szerep, illetve felelősség hárult a tizenkilenc éves fiatalemberre: a főként regionális szintű politikai (Sopron vármegye főispánja 1645. szeptember végétől)²⁴ és katonai²⁵ (1648-tól pápai főkapitány) feladatok teljesítése mellett az akkor már országos szinten is hatalmas vagyon megtartása, az egyes birtokokért folytatott peres küzdelmekben való helytállás, a családtagok megfelelő kiházasítása mind-mind igen komoly feladatként nehezedett rá, jóllehet az apja életében megalapozott kiterjedt kapcsolatrendszer mindvégig támogatón állt mellette.²⁶ Az Esterházyakat, így László gróft is meghatározó módon támogatók köréből kiemelkedik Pálffy Pál országbíró, majd nádor²⁷ és Batthyány I. Ádám főkapitány.

Esterházy Miklós nádor elsőszülött fiának, Istvánnak elvesztése (1641) után már Lászlóra tekintett úgy, mint leendő családfőre és örökösre. 1642-ben elérte, hogy az alsó-ausztriai rendek fiát tagjaik közé fogadják. Fia számára a követendő utat végrendeletében határozta meg: „Laczkó fiam, mivel azok között ő öregebbik, mind huszonegy esztendőskoráig Esterházy Dániel öcsém uram fiaival, akik most mellette vannak, vagy valamelyik helyett mást akar ő kegyelme melléje rendelni, de mindenkor hárman legye-

¹⁸ Esterházy László levele Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébethez, Bécs, 1642. április 9., MOL P 123 (Esterházy Miklós nádor iratai), 13. cs., Esterházy László levele Thurzó Erzsébethez (4695. sz. film).

¹⁹ Uo.: „Kigyelmedet köszöntik az Bátyáim ő Kegyelme, én szavammal is pater Haynalt ő Kegyelme köszöntse Kigyelmed.” (Esterházy László levele Thurzó Erzsébethez); a jezsuitáknak az Esterházy-gyermekek nevelésében betöltött szerepéről: FEJES, i. m., 121.

²⁰ László bátyja, Esterházy István 1641. július 4-én halt meg Bécsben. (Vö. Esterházy Dániel feljegyzései, in: Oklevéltár, 186.)

²¹ Istvánffy Miklós történeti munkájára gondolhatott Esterházy László: ISTVÁNFFY Miklós, *Historiarum de rebus Hungaricis...* nyilván az 1622. évi első kiadást említhette levelében: Istvanfi, Nicolaus: *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*. Coloniae Agrippinae: Sumptibus Antonii Hierati, 1622.

²² Nyilván a híres, az 1640-es évekig már számos kiadást megért szótárról van szó: CALEPINUS, Ambrosius, *Dictonarium undecim linguarum...*

²³ Esterházy László levele Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébethez, Bécs, 1643. november, MOL P 123, 13. cs., (4695. sz. film).

²⁴ 1645. szeptember 25-től Sopron vármegye főispánja. Vö. FALLENBÜCHL Zoltán, *Magyarország főméltóságai 1526–1848*, Budapest, 1988, 96; DOMINKOVITS, i. m., 2009, 888.

²⁵ Lászlót 1648-ban pápai főkapitánnyá nevezte ki az uralkodó. ÖStA KA HKR Bd. 298, fol. 456r: „Esterhasi bitt umb conferirung der Oberhauptmanschaft zu Papa” (1648. november)

²⁶ FEJES, i. m., 128–136.

²⁷ Pálffy Pál országbírónak (1649-től nádor) már 1642-ben fontos szerepe volt: 1642. október 24-én ő mutatta be az alsó-ausztriai rendeknek a 16 éves Esterházy Lászlót. Vö. WISSGRILL, Franz Karl, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten*, Bd. 1–6. Wien, 1794–1824. Bd. 2., 432. és 450. Pálffy Pál és Esterházy László kapcsolatáról: FUNDÁRKOVÁ, i. m., 2009, XLIV, passim.

nek mellette s tanuljon együtt velük a megnevezett ideig. Azután huszonkét esztendő korában ha meg akar házasodni, hogy el ne vonja a test és világ, az atyafiak tetszéséből házasságra adhatja magát; de mindaddig is a neki hagyandó jószágomban nem akarjuk, hogy dispositiókat vegyen föl és annak jövedelméhez nyúljon, hanem adminisztrálják a tutor atyafiak, és azok adják meg neki, ami szükségére való, hogy valamint maga disponálván abból, ne csak haszontalanságra ne kelljen a jövedelem, de pusztulást is tehetne vele a jószágban s ami ennél is nagyobb, amint mostanában ifjuságok vannak, kipusztítaná a jó erkölcsből is magát. [...] Házasságra adván magát a megnevezett esztendőben,²⁸ azelőtt kezében ereszthetni neki rendelt jószágomat, de csak szintén akkor, vagy igen kevés idővel azelőtt; ugyan azért, hogy akkor is, kiváltképpen abbéli állapotjában a tutor atyafiak tanácsával éljen, s azt is vegye; akit ő kegyelmeik javallanak, de idegen nemzetben nem akarom hogy öltezze; nem a más nemzetségekhez való idegenségből, avagy azoknak megvetéséért, hanem az idegen erkölcsöknek össze elegyítésének eltávoztatásáért, a ki igen ritkán hoz jót, kiváltképpen amennyire ment már azoknak állapotjuk. Hanem, ha valamivel alsóbb rend lészen is magánál az, vegye maga nemzetét, az atyafiak jó tetszéséből, amíg pedig tanuságban lészen, felnevelkedvén, addig gyakorolhatja az udvart is néha, és ösmeretséget vehet mind ő felségénél mind egyéb uraknál; de maga szabadságára jutván, nem akarom, hogy az udvart gyakorolja ifjuságában, nem az udvarért, hanem a külső társaságért.²⁹ A nagytekintélyű apa testamentumában megnyilvánuló végakarat lebegett mindig az ifjú László előtt. Atyja végrendelete a hivatkozási alap, amikor a család birtokainak megtartásáról vagy hűgának, Máriának házasságáról volt szó.

Batthyány Ádám és Esterházy László levelezése a számok tükrében

Batthyány I. Ádámot – mint már édesapját, Batthyány II. Ferencet is – Esterházy Miklóssal való barátsága folytán hosszabb idő óta jó kapcsolat fűzte az Esterházyakhoz.³⁰ Esterházy Dániellel, Ferencel, Farkassal folytatott levelezése is azt jelzi, hogy Batthyány a család elsőrendű bizalmasai közé tartozott. A dunántúli főkapitány és Esterházy László kapcsolata a történeti irodalomban eddig csak egy-egy résztema, kettejük após-vő viszonyának feldolgozása révén volt ismeretes.³¹ Az Esterházy család hercegi ágának levéltáráról készített repertóriumot³² tanulmányozva is azonnal szembetűnő, hogy László gróf Batthyány Ádámmal levelezett a legtöbbször, illetve a legrendszeresebben: fennmaradt levelezésének számottevő, egyúttal legterjedelmesebb részét képezi a Batthyány Ádámtól fennmaradt 158 db missilis. Összehasonlításukkal: a mintegy

²⁸ Esterházy Miklós Batthyány Ádámmal az 1630-as évek végén állapodott meg abban, hogy László Batthyány egyik lányát fogja elvenni feleségül (Vö. KOLTAI András, *Egy főúri lakodalom előkészületei (Esterházy László és Batthyány Eleonóra menyegzője Rohoncon 1650-ben)* = *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények*, Budapest, 2003, 117.)

²⁹ Idézi: MERÉNYI-BUBICS, i. m., 268–269.

³⁰ FEJES, i. m., 124.

³¹ Fejes Judit az Esterházyak 1645 utáni házassági politikájáról írt tanulmányt: FEJES, i. m., 115–166, Koltai András pedig a levelezésnek közvetlenül a lakodalom előtt íródott darabjait publikálta: KOLTAI, *Egy főúri lakodalom előkészületei*, i. m., 117–135.

³² *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára*, szerk. KÁLLAY István, (Levéltári leltárak 66.), Budapest, 1978.

300 különböző személy által Lászlóhoz intézett, pontosabban fennmaradt levelek száma összesen 1382. A legtöbb levélírónak, akik között megtalálhatók a kor legelőkelőbb magyar, erdélyi és birodalmi arisztokratái, jobb esetben is legfeljebb néhány tucat, de többnyire csak egy-két, a fiatal grófhhoz intézett levele maradt fenn.³³

A levelezést kitevő 377 db levél az 1646-tól 1652-ig terjedő évkört öleli fel. Ebből az Ádám gróf által Esterházy Lászlóhoz írt, 158 fennmaradt missilis Esterházy László személyi fondjában (Esterházy család hercegi levéltára, MOL P 124) lelhető fel, míg a jelenleg ismert, László gróf által Batthyány Ádámnak írt levelek száma 219. Ebből 212 db a Batthyány család hercegi levéltárának missilisgyűjteményében található,³⁴ további 7 levelet pedig a körmendi Batthyány-Strattmann Múzeum levéltára őriz.³⁵ A levelekben az előző kézhezvételére való utalásból kikövetkeztethető azoknak a leveleknek a száma is, amelyek nem maradtak fenn. Kb. 90 és 100 között van azoknak a missiliseknek a száma, amelyeknek egykori kézhezvétele igazolható, azonban nem lelhetők fel a családi levéltárakban. Az egykor Körmenden őrzött Batthyány-levéltár hányatott sorsát ismerve³⁶ némileg meglepő, hogy Batthyány Ádámnak 54, míg Esterházy Lászlónak 38 egykor megírt levele veszett el. Ez alapján egy közelítő becslés állapítható meg: Batthyány Ádámnak László grófhhoz szóló leveleinek 74%-a, míg Esterházy Lászlónak Ádám grófhhoz írt leveleinek 85%-a maradt fenn. Összességében tehát a levelezésnek mintegy 80%-a maradt az utókorra, amely arány – tekintettel a levélgyűjtemény nagyságára (számára és terjedelmére) – a korszakból rendkívülinek tekinthető. Ennek értékét külön növeli, hogy a közel 400 levél nem egész hét esztendőből maradt ránk.

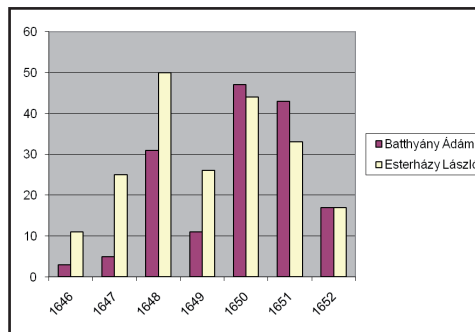
A két főúr szoros kapcsolata még szembetűnőbb, ha figyelembe vesszük, milyen gyakorisággal találkoztak személyesen; Batthyány Ádám itineráriuma az elsődleges for-

³³ Esterházy László Batthyány Ádámmal folytatott levelezéséből kiderül, hogy egykori levelezése csak részben maradt fenn. A Batthyány Ádámnak szóló levelekben sokszor utal arra László, hogy éppen kitől kapott levelet; a levéltári repertóriumban pedig sok esetben nem is szerepel az illető neve vagy a levelek datálása alapján gyanítható, hogy az említett levél valószínűleg nem található meg a személyi fond anyagában. Pl. Koháry István szécsényi (fő)kapitány levele sem, amelyben lakodalmára hívta Lászlót. 1648. január 2-án kézbesíthették Lászlónak a meghívót. Esterházy László Batthyány Ádámnak, Lakompak, 1648. január 2., A Batthyány család hercegi ágának körmendi levéltára, Missilisgyűjtemény (a továbbiakban: MOL P 1314, Missiles) nr. 12.124.

³⁴ Vö. ZIMÁNYI Vera, *A herceg Batthyány család levéltára. Repertórium*, (Levéltári leltárak 16.), Budapest, 1962; MOL, *Batthyány cs. körmendi levéltára (P 1314) Mutató a Missiles 1527–1700. évkört felölő sorozatához*, 141 (a feltüntetett adatok: eredetileg 256 db levél, 212 db maradt fenn); ill. *A körmendi levéltár missilis levelei (2. rész 1526–1700)*, a kézirat anyagát rend., szerk. VIZI László, Körmend, 2005 (Körmendi Füzetek, 6) 86 (eszerint eredetileg 256 db levélből 201 db maradt fenn).

³⁵ A levelekre Móricz Péter hívta fel a figyelmemet, amit ezúton köszönök.

³⁶ A körmendi levéltár a második világháború végén nagy károkat szenvedett, sok irat megsemmisült. A megmaradt iratokat 1945-ben Keszthelyre szállították, ahol Iványi Béla (ismételten) rendezte, időrendi sorba állította a XVI–XVII. századi missiliseket. A körmendi Batthyány-levéltár történetéről: IVÁNYI Béla, *A körmendi levéltár XVI–XVII. századi missilis levelei (1526–1700) = A körmendi levéltár... i. m.*, 2005, 5–18; KOLTAI András, *A Batthyány család körmendi központi levéltárának kutatástörténete = Levéltári Közlemények*, 71 (2000):1–2, 207–231. Batthyány I. Ádám iratrendező tevékenységéről: IVÁNYI Béla, *Gróf Batthyány Ádám, a levéltárrendező*, Levéltári Közlemények, XX–XXIII (1942–1945), 293–299, ill. 307–309; PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*, (Magyar História), Gondolat, Budapest, 1985, 168, ill. KOLTAI, i. m., 2000, 208–211.

rás e tekintetben.³⁷ A feljegyzések szerint 1648-ban, illetve 1650–1652 között szinte minden hónapban találkoztak, az esetek döntő többségében László kereste fel a nála bő másfél évtizeddel idősebb Ádámot Németújváron vagy Rohoncon, de előfordult az is, hogy máshol, különböző események alkalmával „kerültek egymás színében”. 1646. július 18-án például Pozsonyban, amikor Batthyány Ádám Pálffy Pállal együtt – Esterházy László előzetes kérésének eleget téve – személyes jelenlétével igyekezett segíteni és előmozdítani Esterházynek a Nádasdy III. Ferencsel folytatott birtokpere sikerét.³⁸ Mindketten jelen voltak az 1646–1647., illetve az 1649. évi országgyűlésen; Esterházy László több levélben is értesítette Batthyány Ádámot arról, III. Ferdinánd király elindult-e már Bécsből a diétára s vajon mikor érkezik meg oda.³⁹ Egy másik, Pozsonyból keltezett levelében pedig a nádorjelöltek kilétéről adott hírt 1647-ben.⁴⁰

³⁷ Batthyány Ádám naplója (itineráriuma) az 1641, 1644–1648, 1650–1652, 1654, 1655 és 1657 évekről: MOL P 1315, 2. cs., fol. 119–178. Az itineráriumot legutóbb BENDA Borbála elemezte „*Vigan voltunk...*” *Akikkel Batthyány I. Ádám együtt mulatott* c. előadásában. Elhangzott: „Batthyány I. Ádám és köre.” Konferencia a 400 éve született Batthyány I. Ádám dunántúli főkapitány tiszteletére, PPKE BTK, Piliscsaba, 2010. november 25–26.

³⁸ Esterházy László Batthyány Ádámnak, MOL P 1314, Missiles, nr. 12.090, ill. 12.091. (Vö. FEJES, *i. m.*, 132.)

³⁹ Esterházy László Batthyány Ádámnak, MOL P 1314, Missiles, nr. 12.096, 12.097 (mindkettő Fraknón kelt, 1646. szeptember 7. és 9.)

⁴⁰ „Az ide való hírek felől azt írhatom Kegyelmednek, hogy Pálfi Pál uramat nem candidáliák az palatinusságra, hanem titoktanácságra tegnap esküdtték meg az udvarnál.” [Erről részletesen: FUNDÁRKOVÁ, Anna, *Tajný radca Pavol Pálfi*, in: *Pálfi v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*, ed. FUNDÁRKOVÁ, Anna–PÁLFFY, Géza, Bratislava–Bp., 47–62.] „Az candidátusok pedig az mint fül hegygel hallottam, az első az horvát bán, az katolikusok közt másikat nem tudom, az haeretikusok közt pedig amint jut eszemben Bethlen István, Listius János. Ő felsége elméje pedig hol járjon eziránt, az Horvát országú bánt akarná, úgy értem, palatinusnak. Az mint az Kegyelmed ellen való panaszt illeti, mentől hamarabb végére megyek, s megírom Kegyelmednek.” Esterházy László Batthyány Ádámnak, Pozsony, 1646. szeptember 18., MOL P 1314, Missiles, nr. 12.099. A másik katolikus nádorjelölt Forgách Ádám volt, Listius János helyett pedig végül Nyári Lajos lett a másik protestáns jelölt. Draskovich János horvát–szlavón bán lett a nádor. (SZALAY József–BARÓTI Lajos, *A magyar nemzet története. Magyarország a Habsburg-Házból való választott királyok korában. 7. III. Ferdinánd (1637–1657)*, Arcanum DVD Könyvtár 3. Esterházy Pál Visszaemlékezéseiben olvassuk: „...volt az országnak gyűlése in anno 1647 Posomban, azhová engem is elvitett bátyám, Esterhás László uram. Ott voltam azért akkor, azmikor gróf Draskovith Jánost az ország palatinussá választotta az Zöld Háznál, azhonnet fölmentünk minnyájan az várban s ott letette hitit az palatinus.” (Esterházy Pál, *Mars Hungaricus*, s. a r. IVÁNYI Emma, bev. és szerk. HAUSNER Gábor, Budapest, 1989, (Zrínyi-Könyvtár III), 311.) A Jegyzetekben: az országgyűlés 1646. augusztus 24-től 1647. július 17-ig tartott. Draskovich János (1603–1648) gróf 1640-től horvát bán. Az országgyűlés 1646. szeptember 25-én választotta nádorrá.

A levelezés mellett más források is a közös törökellenes portyák gyakoriságát igazolják: J. Újváry Zsuzsanna Batthyány Ádám másolati könyvében végzett kutatásaiból tudjuk, hogy 1649. január 1-jén László gróf 92 lóval, majd 1651. augusztus végén, illetve 1652. január 18-án is közösen portyázott Ádám urammal, utóbbi alkalommal 97 lovassal. Az 1651. augusztus utolsó napjaira vonatkozó adatokat az akcióban ugyancsak részt vett Keglevich Péter (a Kanizsával szembeni végek főkapitány-helyettese)⁴¹ naplójának augusztus 31-ei bejegyzése is alátámasztja, amely egyúttal érdekes híradás az ott történetekről: „*Segesd alatt voltunk s felettünk valami német gróf Puchaim,*⁴² *a hadi tanács alelnöke vezérkedett; ott volt Gróf Zrínyi (Zrinsky) Miklós bán, gr. Eszterházy László, Battiani Ádám a kanizsai határvonal* [helyesebben határvidék – M. T.] *tábornoka; és én a kanizsai határőrökkel* [végvidéki katonákkal]; *a város egy része leégett, mert a mieink granátákat dobáltak a városba, s ha nem jött volna ő felségétől rendelet Puchaimhoz, be is vettük volna. Szent Grót*⁴³ *körül elhelyeztük magunkat és tábornokot ültetünk mintegy hatezeren. Velünk volt az akkori veszprémi püspök Széchenyi György*⁴⁴ *is.*”⁴⁵

Batthyány Ádám és Esterházy László a gyakori személyes találkozások alkalmával beszéltek meg előszóban azokat a kérdéseket, amelyekre a levelekben csak rövid utalás esik. Ha pedig nem volt mód a találkozásra vagy a mondanivaló kényes volta miatt mégsem akarták azt leírni, a levélíró, jelesül Esterházy László arra kérte Ádámot, adjon hitelt az akkor éppen levelét kézbesítő bizalmas familiáris szavainak: „*Eörsi Sigmond uram megyen Kegyelmedhez; azon akaratomból bizonyos dolgaim végett szóval mondván meg Kegyelmednek izenetemet, kérem azért Kegyelmedet szeretettel, valamit mondanand Kegyelmed előtt nevémmel, adjon hitelt mindenkiben szavainak, s bocsássa jó válasszal vissza, kit kedvesen veszek Kegyelmedtől, s meg is szolgálom Kegyelmednek.*”⁴⁶ A két főúr többször kért egymástól segítséget, kisebb-nagyobb szívességeket. László 1646. szeptember 6-án írt levelében Batthyány Ádámtól kérte, legyen segítségére Grazban tanuló testvérének és unokaöccseinek hazahozatalában: „*Emlékeztem Kegyelmednél való létemben Kegyelmednek, az én Grázban levő öcsém s Attyámfi*

⁴¹ Buzsini Keglevich (Keglevics) Péter: a Kanizsával szembeni végek főkapitány-helyettese 1641 és 1656 között (PÁLFFY Géza, *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században* (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „élettrajzi lexikonból”) = Történelmi Szemle, XXXIX (1997), 280.

⁴² Puchaim, (Bucheim) Hans Christoph: Komárom várának főkapitánya (1639–1651), 1652-től az Udvari Haditanács alelnöke, tábornagy (PÁLFFY, i. m., 1997, 284).

⁴³ Szentgrót: Kanizsa ellen vetett végvár; ma: Zalaszentgrót.

⁴⁴ Széchenyi György (Szécsény, 1605/1606–1695, Nagyszombat): esztergomi kanonokként 1643-ban nevezték ki csanádi püspöknek, majd a pécsi, veszprémi püspökségekre helyezték át, 1668-ban kalocsai, 1685-ben esztergomi érseknek nevezték ki. KOLTAI András, *Széchenyi VI. György*, in: *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE Margit, Budapest: SzIT, 2003, 310–318.

⁴⁵ *Keglevich Péter naplója 1599–1661*. Közli: DEÁK Farkas = Magyar Történelmi Tár XIII, Pest, 1867, 246. E portyáról: KOVÁCS SÁNDOR Iván, „Eszterházy László véletlen haláláról írt Zrínyi uram versei” = Somogy, XI (1983):1. 1983, 80, passim., SZÉCHY Károly, *Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664*. I. kötet, Budapest, 1869, 322, ill. V. kötet, Budapest, 1902, 74, valamint TAKÁTS Sándor, *Magyar küzdelmek*, Budapest, 1929, 175, ill. legújabbban: SZVITEK Róbert József, *Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli védelmi rendszerben*, Budapest, 2008, 26–28 (Doktori disszertáció).

⁴⁶ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Kismarton, 1646. július 8. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.089.

*állapattya felől, kiket Kegyelmed segítségével ki akarnék onand hozatni, azért kérem szeretettel Kegyelmedet tovább való szolgálatomért, mutatná minden jó akarattját.*⁴⁷

A két főúr levelezéséből egy szoros és mindkettejük számára egyaránt fontos barátság története ismerhető meg. A levélváltások követése közben két erős egyéniségű, büszke, származására és a katonai virtusra sokat adó, életvidám mágnes alakja bontakozik ki.

„ha mi olyas hírei vannak ottan Kegyelmednek, tudósítson róla”:⁴⁸ a két főúr levelezésének jellege

A két főúr levelezése elsősorban funkcionális, vagyis gyakorlati szempontú volt, azaz kapcsolattartásukat szolgálta: mindenekelőtt információközlés volt a célja, a másik értesítése bizonyos eseményekről, illetve fejleményekről. Olykor csak – a korabeli nagyúri gyakorlatnak megfelelően – az íródeáknak tollba mondott levél után szerepel néhány sornyi saját kézzel írt utószó. Ám esetenként éppen ezek az utószók a „legbeszédesebbek”. Mindezek mellett azonban sokszor a teljes levelet saját maguk írták, utalva arra, hogy a többit majd bővebben, előszóval mondják el egymásnak: *„az mi Nádasdi [ti. Nádasdy III. Ferenc] uram dolgát illeti, [...] valahogy erről nem is írok sokat, hanem hagyom arra, mint maga is írja, Kegyelmed, mikor ide fog jönni, hát akkoron többet fog arról beszélni, s én is akkor osztán többet szólok róla.*”⁴⁹ Gyakran fordulnak elő utalások, amelyek azt a célt szolgálták, hogy a levél címzettje ott „vegye fel a fonalat”, ahol a levélírást megelőző személyes találkozás alkalmával félbehagyták.

A jelentős mennyiségű levelezésen belül két nagyobb részt különíthető el, nevezetesen aszerint, hogy László gróf még egyedülálló fiatalemberként vagy 1650 februárjától immár Batthyány Ádám vejeként írja-e leveleit. Esterházy László és Batthyány Eleonóra esküvőjére 1650. február 6-án került sor.⁵⁰ Így ekkor Batthyány Ádám részéről természetesen a megszólítás is változik: „öcsém uramról” „fiam uramra”. Az ismeret-ségi körben azonban már hosszabb ideje köztudott volt a tervezett házasság. Érdekes adat található erre vonatkozóan Mednyánszky Jónásnak Rákóczi Zsigmondhoz szóló levelében, amelyben a levélíró már hónapokkal Esterházy esküvője előtt Batthyány vejének nevezi Lászlót, nyilvánvalóan ezzel az akkor már megtörtént lánykérésre⁵¹ utalva (Bécsben kelt a levél, 1649. december 4-én): *„Botjáni urammal is őnagyságával beszélgettem az dombai és henyei jószágok állapotjáról, Nagyságodnak most is sok szolgálatját ajánlja, és kívánván abban is szolgálni Nagyságtoknak, noha kijelenté ő Nagysága, hogy gróf Eszterházi László uram is bír valamit benne, és így nem tudom kívánná-e megkárosítani vejit, noha nyilván monda, hogy nem gondol azaránt is véle, csak mehetne végére az többinek is.*”⁵²

⁴⁷ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1646. szeptember 6. MOL P 1314, Missiles. nr. 12.095.

⁴⁸ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1646. április 15., Esterházy család hercegi levéltára. László gróf iratai. (Továbbiakban: MOL P 124), nr. 249.

⁴⁹ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1650. május 8., MOL P 124, nr. 304.

⁵⁰ FEJES, *i. m.*, 139–141, ill. KOLTAI, *i. m.*, 2003, 117–135.

⁵¹ Erről részletesen: FEJES, *i. m.*, 141.

⁵² *Herczeg Rákóczi Zsigmond levelezése*, III. közlemény. LXXXVII. 1649. dec. 4. Közli: SZILÁGYI Sándor = Történelmi Társulat, 1888, 107–108.

A levelezésben különböző témákról esett szó: a családtagok egészsége mellett beszámoltak egymásnak aktuális teendőikről, tervezett útjaikról, részletesen írtak a birtokügyekről. László gróf, különösen az 1646–1649. évek folyamán sokat írt a birtokaival kapcsolatos fejleményekről, pénzügyeiről és ezzel összefüggő nehézségeiről.⁵³ A fiatal gróf a magyar, illetve az osztrák biztosokról érkező hírekről éppúgy beszámolt apósának, mint a pozsonyi országgyűléssel kapcsolatos értesüléseiről, biztos hírekről csakúgy, mint bizonytalan, „*meg nem erősített*” híradásokról. E kétfajta híradás jól elkülöníthető a levelekben: ha László mástól szerezte értesülését, és nem volt biztos a hír értékében, szinte mindig megjegyezte, hogy „*amint beszélük*” vagy „*amint értem*”. 1647. július 13-án például a következőket írta: „*Ezt is evvel az alkalmatossággal akarom Kegyelmednek hírül adnom, hogy az mint énnekem írják Posonból, talám lehet, hogy úgy nincsen, mindazáltal nékem bizonynyal írják, hogy Orosváratt⁵⁴ Parapaticzot⁵⁵ Zriny uram akarattyából megölték volna, ki ha úgy van, bizony rettenetes dolog.*”⁵⁶ A példa a levélváltások rekonstruálásának lehetőségét is szemlélteti. Batthyány Ádám válaszában ugyanis megerősíteni látszott a hírt: „*...Az Parapatics Farkas dolga ugyan bizonyos, s még az felesége fején is seb esett, s Muraközben is mentek azok az katonák Körmenden által, s hihető, hogy onnéd is jötenek által, ez nem kicsin dolog.*”⁵⁷ László viszontválaszában ismét kitért az ügyre: „*Parapatics dolgát én is már bizonyosan megértettem volt, én is bizony igen bánom, hogy úgy lett dolga, annyival inkább, ha attul a mint beszélük.*”⁵⁸ Zrínyi Batthyány Ádámhoz írt leveleiben nem találni nyomát az esetnek, még csak utalásszerűen sem. Levelei és Batthyány Ádám itineráriuma alapján is nyilvánvaló, hogy Batthyány Ádám, Esterházy László és Zrínyi többször is találkoztak.⁵⁹

Esterházy László gyakran járt Pozsonyban, Nagyszombatban, itt szerzett híreiről nem mulasztotta el értesíteni Batthyány Ádámot. 1647. december 3-án kelt levelében írta, hogy előző nap Lippay György esztergomi érseknél⁶⁰ járt, egyéb új hírrel azonban nem szolgálhat, mint hogy „*az püspökek igen halnak, Jakusith⁶¹ az megholt, Hosutotj⁶² is*

⁵³ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, pl.: MOL P 1314, Missiles, nr. 12.104 (Kismarton, 1647. augusztus 9.), Nr. 12.105 (Lakompak, 1647. augusztus 6.), Nr. 12.106 (Kismarton, 1647. augusztus 9.), nr. 12.107 (Kismarton, 1647. augusztus 11.), nr. 12.1208 (Sempte[?], 1647. augusztus 21.)

⁵⁴ Oroszvár.

⁵⁵ Parapatics Farkas: majdnem biztosan Zrínyi Miklós egyik familiárisa, hiszen 1640–1641-ben Csáktornyaőról keltezi három levelét. MOL P 1314, Missiles, nr. 35893–35895.

⁵⁶ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, [S. l.], 1647. július 13. MOL P 1314, Missiles nr. 12.102.

⁵⁷ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. július 21. MOL P 124, nr. 252.

⁵⁸ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1647. július 21. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.103.

⁵⁹ „Örömmel láttam az Kegyelmed levelét, de még Kegyelmednek ide való szándékját nagyobb örömmel hallottam, szívem szerint örülök rajta hogy olyan szerencsés leszek, hogy Kegyelmedet mint jó akaró Bátyám Uramat házamnál láthatom együtt az én jó akaró öcsém urammal gróf Esterházy László urammal”, in: Zrínyi Miklós összes művei, II. köt. Levelek, kiad. CSAPODI Csaba–KLÁNICZAY Tibor, Bp., 1958, 76. sz. levél, 76.) Zrínyi és Esterházy László kapcsolatáról: TAKÁTS Sándor, *Magyar küzdelmek*, I. kötet, Bp., [é. n.], 117.

⁶⁰ Lippay György: egri püspök, magyar királyi udvari kancellár (1635–1642); ugyanezen évtől esztergomi érsek, prímás (1642–1666). TUSOR Péter, *Lippay IV. György*, in: *Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE Margit, Budapest: SzIT, 2003, 296–303.

⁶¹ Jakusith György (†1647): stúdiumait Pázmány ajánlásával végezte Rómában 1630–1635 között, 1642 és 1647 között egri püspök. Vö. BITSKEY István, *Püspökök, írók, könyvtárok. Egri főpapok irodalmi mecénáitárja a barokk korban*, Eger, 1997, 27–28 (Studia Agriensia 16).

⁶² Hosszútóthy László (†1646) kinevezett váci püspök (1623–1646).

úgy hiszem, Simándy⁶³ is halálán van; bezzeg megrözdülnek most az papok. Majteny⁶⁴ felől eleget tudakozok, de semmit sem tudok hallani, az most is fél, retteg, házábul csak ki sem mér győni.”⁶⁵ Leveleiben megemlíti a harmincéves háború utolsó fordulataival kapcsolatos értesüléseit: „Itt az hír minálunk, hogy bizonyosan az dániai király⁶⁶ tízezer embert adott az őfelsége segítségére az svékusok ellen; egy manifestumban is declarálja magát, miért bontotta fel az neutralitást és confederatiót az svékusokkal, de az franciával fel nem bontotta, mert okot nem adtak rá.”⁶⁷ Bécsi útjairól is beszámolt, hírt adott az uralkodóval való találkozásáról.⁶⁸ A levelekből kiderül, kik voltak azok a Bécsben megforduló magyar arisztokraták és politikusok, akikkel László gróf találkozott: „ajánljok az Atyámfiaival⁶⁹ együtt szeretettel való köteles szolgálatunkat Kegyelmednek, Palfi Miklós urammal⁷⁰ egyetemben, aki most ebeden nalam volt Győri Gyeneralissal,⁷¹ cancellariussal,⁷² és több urakkal együtt.”⁷³ Mindeközben Batthyány Ádám gyakran véleményt nyilvánított az Esterházyak birtokügyeiben is.

Leveleiben főkapitányként Batthyány rendszeresen beszámolt Esterházy Lászlónak a végházak kapitányaitól hozzá érkező érdekesebb török hírekről.⁷⁴ Ha török hírei is voltak, nyilván nem számolt be mindenről, hiszen „ez[ek] közönséges hírek mi tájonkon”.⁷⁵ „Az török hírt untalan hozzák, hogy itt is volt, amott is volt”;⁷⁶ így is megdöbbenő, amikor arról ír, hogy „mi bizony rosszul járánk kedden az török miatt Szent Péter táján; oda van ötven emberem öregestől, apróstól. Édes öcsém uram, ha itt lett volna Kegyelmed, akkor elég törököt láthattál volna, kire kívánságok sem lett volna.”⁷⁷

⁶³ Simándy István: erdélyi püspök (1634–1651).

⁶⁴ Valószínűleg Majthényi László, kesselközi (1576–?) címzetes püspök. Vö. *Magyar Katolikus Lexikon*, VIII. köt., Szent István Társulat, Bp., 2003, 541.

⁶⁵ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Sempte, 1647. december 3. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.120.

⁶⁶ IV. Keresztély (1577–1648) dán király (1588–1648).

⁶⁷ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Nagyhöflány, 1647. október 25. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.116.

⁶⁸ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Kismarton, 1647. szeptember 3. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.295.

⁶⁹ Felesége, Batthyány Eleonóra.

⁷⁰ Pálffy IV. Miklós, lásd részletesen JEDLICKA Pál, *Eredeti részletek Gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s Gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*, Bp., 1910, 505–507.

⁷¹ Helyesen: Philipp Graf von Mansfeld győri végvidéki főkapitány (1643–1657).

⁷² Szelepcsényi György kancellár (1644–1666).

⁷³ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Bécs, 1652. június 6. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.087.

⁷⁴ Batthyány Ádámot, mint a Kanizsával szembeni végvidék főkapitányát, a várkapitányok kötelesek voltak tájékoztatni a várral, illetve az őrséggel, a török mozgásával és portyáival kapcsolatos hírekről. A téma gazdag irodalmából: DAMJANOVICSNÉ HORVÁTH LÍVIA, *Mindennapi élet egy dunántúli végvárban (Peleskey Eördögh István pölöskei várkapitány levelei a dunántúli főkapitányhoz, 1636–1655) = Óra, szabalya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*, szerk. ZIMÁNYI Vera, Budapest, 1994, 145–161 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 9); KELENIK JÓZSEF, *Királyi vár hódolt városban. Egerszeg mindennapjai Kerpachich István megbízott kapitány leveleinek tükrében (1647–1657) = Zalaegerszeg évszázadai. Várostartörténeti tanulmányok*, szerk. KAPILLER Imre, Zalaegerszeg, 1997, 147–198; BALÁZS ATTILA, *Dobos György szécsiszigeti kapitány levelezése Batthyány I. Ádámmal 1638–1646 között* = Vasi Szemle, LIX (2005):6, 709–733, ill. MÉHES PÉTER, *Kerpachich István dunántúli kapitány hírszerző emberei: Marton Balázs és társai c. tanulmányát e kötetben, valamint újabban VÉGH Ferenc, Egerszeg végvár és város a 17. században*, Zalaegerszeg, Zalaegerszegi Millecentenárium Közalapítvány, 2010. (Zalaegerszegi füzetek, 10.)

⁷⁵ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. augusztus 10., MOL P 124, nr. 253.

⁷⁶ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1646. április 15., MOL P 124, nr. 249.

⁷⁷ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Körmend, 1647. július 26., MOL P 124, nr. 389.

Többször részletesen leírta a portyák történéseit Lászlónak,⁷⁸ esetenként csatolta – mint egykoron írták, „*includálja*” – a várkapitányok jelentéseinek „*párját*”, azaz másolatát.⁷⁹ Leveleiben többször említette a török rabjaival kapcsolatos híreket, elsősorban a rabok sarca került szóba.⁸⁰

Más forrásokban található feljegyzések ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy bizonyos eseményekről – melyekről Batthyány Ádám a Kanizsa ellen vetett végvidék főkapitányaként „hivatalból” értesült – (egyáltalán) nem is esik szó a levelezésben. Keglevich Péter már idézett naplójának tanúsága szerint 1650. augusztus 15-én „*a törökök Kis-Komárom alá jöttek, hogy azt elfoglalják, meg is rohanták, de Istennek és a boldogságos Szűznek kegyelméből hiába! A kaput is megrohanták, de a mieink jól tartották magokat. A törökök közül ezernél több elveszett, némelyek azonnal a hely színén, mások később sebeikben; a kanizsai főaga Hassán sebeiben meghalt, úgy szinte egy aga Szigetről, egy Koppánból.*”⁸¹ Batthyány Ádám leveleiből – ebben az esetben – az derül ki, hogy előzőleg (augusztus 10-én) hírt adott Lászlónak arról, hogy a „kanizsai basának” egyszeri engedélye van rablásra, vitézeivel ezért a várható török támadás előtt elindult és a Rábához vonult. Majd augusztus 15-én kelt levelében megemlíti, hogy „*az hírekre mindjárt lóra ülök, és indulok ki az törökek eleiben. Isten adja jó végét.*” Utólag pedig, nevezetesen augusztus 28-án, immár Rohoncról írja mellékesen, hogy „*az török szándékja és készüllete az Raban által ugyan bizonyos volt, s ugyan feles is gyűlt volt egyben [...] vagy ezeren, de értvén ezt való vigyázást, hát onnét út[j]át elfordította, hanem Komár mellett ment el.*”⁸² Igaz, leveléből kiderül, hogy augusztus 15-én Körmenten tartózkodott, ám később mindenképpen értesülnie kellett a Keglevich-naplóban feljegyzett eseményekről.

A két gróf leveleinek egyik kedvelt közös témáját képezték a lovakkal kapcsolatos híradások is. Egy-egy jó paripa komoly értéket képviselt, és észrevehetően mindkét főúr szenvedélyesen szerette lovait; büszkén és örömmel adták hírül a másiknak, ha egy különleges példány érkezett az udvarukba, vagy akár csak azt is, ha meggyógyult a legkedveltebb ló.

A levelezés említett első részének legállandóbb és leghangsúlyosabb tárgyát mégis Esterházy László birtokügyei képezik. Miklós nádor 1645. évi halálát követően Lászlót több, megoldásra váró, az Esterházy-vagyont jelentős mértékben érintő nehézség nyomaszthatta. Őrá nehezedett apja elzálogosított birtokainak kiváltása, a jelentős családi birtokegyüttes megtartása mellett testvérei megfelelő kiházasítása is. A famí-

⁷⁸ „*Az beszprimi vitézek is egyetértvén egy vitéz szolgálímmal, Palota alá mentenek, mintegy hatszázan lovassal, gyaloggal, azoknak jórészt kiszorították az vártól, s jól is, s rosszul is jártak, mivel énnekem igen jó és vitéz szolgálmat meglőtték, ki miatt meg is holt; egy s kettő másik szobán vannak lövés miatt; nem tudom, ha gyógyulhatnak-e meg nyavalyások, azok is igen vitéz legények, és ki megholt, Jobbagi Istóknak hívták, kit bizon igen sajnáltam, de az így szokott járni az törökben. Tizenhat elevent hoztak el s ennéhány fejet.*” (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. július 21., MOL P 124, nr. 252).

⁷⁹ Gersei Pethő László kiskomáromi kapitány hozzá írt beszámolóját csatolja 1652. augusztus 10-én kelt leveléhez (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Németújvár, 1652. augusztus 10. MOL P 124, nr. 388).

⁸⁰ „*az én törökimben megsarczoltanak Haszan Boroscáni Recsep, Ercsi Aga s Vali [...], partékán és pénzen kívül őt fő válogatott lóban, úgy számoltuk az partékával s pénzzel, kit ígértek adni*” (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. augusztus 10. MOL P 124, nr. 253).

⁸¹ KEGLEVICH, *i. m.*, 246.

⁸² Az idézett levelek: Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1650. augusztus 10. MOL P 124, nr. 314; Körment, 1650. augusztus 15. MOL P 124, Nr. 315, ill. Rohonc, 1650. augusztus 28. MOL P 124, nr. 319.

liát érzékenyen érintette az 1645. évi linzi szerződés következtében Felső-Magyarországon Regéc elvesztése is, noha később II. Rákóczi György ezért kifizetett az Esterházyaknak 160.000 forintot.⁸³ László gróf leveleiben gyakran panaszkodott pénzügyi helyzetére: amikor 1647 nyarán Batthyány Ádám török rabokat kínált neki megvásárlásra,⁸⁴ kénytelen volt azt elutasítani,⁸⁵ sőt 1647. július 13-án kelt levelében azon kívül, hogy említést tett a győri püspöknek, Draskovics Györgynek való tartozásáról, pénzt kért kölcsön Ádám gróftól, mert a kismartoni birtokért az Udvari Kamarának (aktuálisan) kifizetendő 30.000 Ft-ból csak 25.000 Ft-ot tudott összegyűjteni.⁸⁶ Nagybátyja, Esterházy Farkas 1647. december 13-án Lászlóhoz írt levelében figyelmezteti, hogy a jövő év elejére Nádasdynak 30.000, Listius (Liszthy) Jánosnak 6000, a soproniaknak 6000, Bakács Sándornak 15.000, Joó Istvánnak 34.000 és Draskovics győri püspöknek 10.000 forintot kell fizetni. Miklós nádor végrendelete szerint a nagyszombati templomról is gondoskodnia kellett, lakodalmára is hamarosan sor kerül, ami szintén számottevő költségekkel fog járni. Marianka kiházásítása 50.000 forintot tesz ki,⁸⁷ a kis Orsicskának pedig 300.000 forint jár. Honnan teremti ezeket a pénzeket elő?⁸⁸ A pozsonyi káptalan pedig azt adta hírül, hogy Esterházy László gróf 1648. december 14-én 7.333 aranydukát és 1 Gulden értékben Szelepcsényi György nyitrai püspöknek elzálogosította a Sopron megyei [Szent]Margitta⁸⁹ városát.⁹⁰ Lászlónak emellett apja elmaradt nádori fizetéséért is harcolnia kellett.

Mindezek mellett Esterházy László számára az egyik legkomolyabb kihívás, amellyel szembe kellett néznie, a sógorával, Nádasdy Ferencsel folytatott kismartoni birtokper volt.⁹¹ Jóllehet az idősebb, tapasztalt Esterházy-családtagok, Dániel (1585–1654) és Farkas (1615–1670) segítségével mindenben számíthatott, álláspontja kialakításában Batthyány Ádám szava is érezhetően nagy súllyal esett latba. Apja egykori barátjának tanácsait bizalommal fogadhatta, hiszen tudta, hogy Ádám grófnak mintegy másfél évtizeddel korábban szintén bonyodalmas pereskedést kellett folytatnia birtokai meg-

⁸³ Esterházy László levelének tanúsága szerint a pénz kifizetésére 1648 elején került sor: „Az Alföldre is most akarok szintén köldenem, az fejedelem [II. Rákóczi György] az pénzt leteszi, avval az defalcatióval, kit jól tud Kegyelmed, kívánják oda alá az én emberim, hogy bizonyos embert köldjek mindjárt alá, nagy 20 lovassal, egy társzekerrel, aki azt az Regéczi pénzt felhozza, nagy bajjal vagyok aziránt is, hogy embert oly hertelen nem kaphatok, abban is fáradozok, hogy mentől hamarabb empediálhassam, minémő reverzálist kelleik adnom.” Esterházy László Batthyány Ádámnak, Fraknó, 1648. február 28. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.131 (Vö. FEJES, i. m., 1996, 135.)

⁸⁴ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. július 21. MOL P 124, nr. 252.

⁸⁵ Esterházy László Batthyány Ádámmal, Fraknó, 1647. július 21. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.103.

⁸⁶ Esterházy László Batthyány Ádámmal, [S. l.], 1647. július 13. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.102.

⁸⁷ Homonnai Drugeth György (1633–1661) vette feleségül.

⁸⁸ Esterházy Farkas levele Esterházy Lászlóhoz, Pozsony, 1647. december 13. MOL P 124, nr. 156.

⁸⁹ Szent-Margareth: Szent-Margarétha vel Margitha aut Margitta, Margarethen (LIPSKY, Joannes, *Repertorium locorum... Hungariae... et Transylvaniae*, Buda, 1808, 410.)

⁹⁰ A Stajerországi Sanktlambrecht benczés apátság levéltárának magyar vonatkozású részei. *Regesta monasterii St. Lamberti O.S.B.*, III. kötet, 397 [az oklevél folyó száma] Kiad.: = Történelmi Tár, 1907, 260.

⁹¹ A kismartoni birtokperrel: MERÉNYI-BUBICS, i. m., 77–79, ill. FEJES, i. m., 1996, 130–133. A kismartoni birtokperre vonatkozóan az Udvari Kamara archívumában terjedelmes iratanyag maradt fenn; a dokumentáció feldolgozásával a per eddig ismeretlen részleteire is fény derülhet. Ennek feltárását készülő disszertációnkban végezzük el.

⁹² BERÉNYI László, *Emlékezés egy elfelejtett Esterházyra* = Turul, 66 (1993):3, 25–28.

szerzéséért.⁹³ A főkapitány erre a párhuzamra utalt is Lászlóhoz írt leveleiben: „A Kegyelmed levelét tegnap délben elvettem böcsölettel, hogy mindjárt választ nem írtam reája, megbocsásson, volt bizonyos oka, hogy érsek uram⁹⁴ haragszik, s fenegetőszik. Azt lássa az jó úr, de én nem látok az iránt semmi perikulomot [értsd: veszélyt], s jobb is, hogy ő haragodjék, hogysem szánjon bennönket, de hogy ezután közit nem ártja hozzánk, ebben hazud, mert bár eddig se ártotta volna, hát eddig veszett volna Kegyelmed dolgának, de félek rajta, úgy jár rosszul azzal is miatta, mint Csaki⁹⁵ és az anyám⁹⁶ járt volt vele én miattam. Ott is igen pökte az markát, de ugyan semmit nem vitt végre dolgában, mivel igazság kívölt jártak azok is, mint Nadasdi uram⁹⁷ mostan jár el dolgában, az testamentom invalidációjában is, [...]”⁹⁸

„Kegyelmednek igaz tiszta szívbéli szolgáló atyja” – olvassuk Batthyány leveleinek záró formulájában. A főkapitány lányával, Eleonórával való házasság késleltetése miatti nézeteltérések ellenére is állíthatjuk, hogy Batthyány szavai nem tekinthetők pusztán formálisnak. A fiatal László leveleiben a nagyúr iránt táplált bizalom megannyi tanújelével lehet találkozni: a fiatalember sokat adott a tapasztalt, bécsi udvari körökben is komoly tekintéllyel rendelkező főúr⁹⁹ szavára, aki – valamelyest nyilván magának érezve a jóemlékezetű Miklós nádor gyermekeinek ügyét – sokszor észrevehető odaadással segítette tanácsaival, befolyásával a nemegyszer bonyodalmas, nehézkes birtokjogi ügyekkel viaskodó Esterházyt.¹⁰⁰ A két család régóta fennálló ismeretségére

⁹³ Erről részletesen: KOLTAI András, *Egy nagyasszony özvegyen: Batthyányné Lobkowitz Poppel Éva és udvara = Nők a modernizálódó magyar társadalomban*, szerk. GYÁNI Gábor, SÉLLEI Nóra, Budapest, 2005, 63–67 (Artemisz könyvek), ill. ZSÁMBÉKY Monika, *Egy 17. századi grófnő életének tükré: Batthyány Erzsébet végrendelete* = Vasi Szemle, LIII. évf. (1999):2, 246 (113. jegyzet).

⁹⁴ Lippay György.

⁹⁵ (Id.) gróf Csáky László országbíró, Batthyány I. Ádám sógora.

⁹⁶ Batthyány I. Ádám édesanyja Lobkowitz Poppel Éva. Személyére lásd TAKÁTS Sándor, *Zrínyi Miklós nevelőanyja*, Franklin, Budapest, 1917; Uő, *Régi magyar nagyasszonyok*, vál. és s. a. rend. RÉZ Pál, Corvina, Budapest, 20032, 169–197; „Im küttem én orvosságot” Lobkowitz Poppel Éva levelezése, 1622–1640, s. a. rend., bev. KINCSES Katalin, Budapest, 1993 (Régi magyar történelmi források, 3); KOLTAI András, *Lobkowitz Poppel Éva végrendelete 1640-ből* = Irodalomismeret, VII. évf. (1996):1–2, 56–64; KINCSES Katalin Mária, *Batthyány Ferencné Lobkowitz Poppel Éva özvegyi évei = Nők a magyar történelemben*, összeáll. R. VÁRKONYI Ágnes, Zrínyi, Budapest, 64–84; KOLTAI András, *i. m.*, 2005, 57–84.

⁹⁷ Nádasdy III. Ferenc (1623–1671) Esterházy László sógora, 1655-től haláláig országbíró; a Wesselényi-féle rendi szervezkedés felszámolásakor kivégezték, birtokait elkobozták.

⁹⁸ Az idézet folytatása: „...nem látok semmi módot ez országokat vesz[ni], s nehéz aztot [egyez]sége vinni, s ötven ezer forint meghadása [...] jó volna, ha azzal mindenik tollálatnának, de [én] is azokban az hiszemekben vagyok eziránt az mint Kegyelmed írja, mivel felindolt Nadasdi uram ipája, s maga sem bír azzal, hanem hagyjok abban jó öcsém, csak még kárával oldja azt meg, had' pöröljen csak.” (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Németújvár, 1647. június 27. MOL P 124, nr. 250).

⁹⁹ Batthyány I. Ádám pályájáról a bécsi udvarban, ill. udvari kapcsolatairól: KOLTAI András, *Komédia és diskurzus: Batthyány Ádám följegyzései a császári udvarról (1635–1641)* = Levéltári Közlemények, LXXII (2001):1–2, 77–94, ill. Uő, *Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban: Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659)* = Korall, (2002):9, 55–78.

¹⁰⁰ Batthyány Ádám megértéssel viseltetett az ifjú gróf gondjai iránt; László egyik panaszos hangú levelére írja: „mit írjon Kegyelmed maga állapotjáról, s az pénzszerzésről, értem, s kin szívem szerint is búsoltam, hogy annyi galibái tanálkoztanak, s némelyek is, hogy szavokat meg nem állják, bizony nem illik jó sekretárius uramhoz, de jó az Isten, jóban áldja meg az Kegyelmed számára, de ez az mostani világ ily állapattal szokott járni. Ha mi jó tanácsot tudunk adni, szívem szerént megcselekedném”. (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1648. dec. 2., MOL P 124, nr. 273)

Batthyány (I.) Ádám (1610–1659)
portréja, 1650 k.
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Gróf Esterházy László (1626–1652)
Rézmetszet a *Trophaeum Nobilissimae ac
Antiquissimae Domus Estorasionae...*
c. műből (1700)

utalt annak idején már Takáts Sándor is: „*Nyáry Krisztinát is meleg barátság és szeretet fűzte*” Poppel Évához.¹⁰¹ Mindez valószínűsíti, hogy az Esterházy-család tagjai gyakran fordultak meg a Batthyány-rezidenciákon, ahogy majd később Batthyány Ádám gyermekei is látogatták sógoruk udvarát.¹⁰²

Esterházy László gróf személyisége a levelek alapján

Esterházy László érezhető tisztelettel írt Batthyány Ádámnak – a fiatal gróf jó megjelenésű, széles körben ismert és elismert vitéz úr volt, aki előtt nádorként különösen ígéretes jövő állt. Ennek nyilván Batthyány is tudatában volt. Ezek ismeretében még inkább érdekes, hogy a leánya és László közötti esküvőt – Eleonóra betegségére hivatkozva – időről időre halogatta, és a Miklós nádor végakarata szerint 22 éves korától

¹⁰¹ TAKÁTS, *i. m.*, 2003², 188.

¹⁰² Batthyány Kristóf és Pál – soproni, illetve grazi tanulmányaik idején – többször meglátogatták a közeli Cinfalván (Czindorf) tartózkodó sógorukat, Esterházy Lászlót és nénjüket, Mária Eleonórárt. (Vö. FAZEKAS István, *Batthyány I. Ádám és gyermekei*, In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon*, szerk. PÉTER Katalin, MTA TTI, Budapest, 1996, 94, ill. 99 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 19).

házasodható Lászlót úgymond két éven át „váraztatta”.¹⁰³ A levelezésben a nagyurak között két időszakra vonatkozóan, 1646–1647 telén, illetve 1648–1649 folyamán lehet bizonyos elhidegülést tapasztalni. Ez különösen az utóbbi esetben valószínűleg összefügg Batthyány magatartásával. Az 1648 tavaszán váltott levelek különösen feszültek. Esterházy egyik legújabb birtok- és pénzügyi lépéseit részletező levelére¹⁰⁴ Batthyány Ádám óvatosságra intő életbölcsségekkel válaszol, a levél végén valóban olyan megjegyzést téve, ami mehökkenthetette Lászlót.¹⁰⁵ A fiatal gróf sértve érezte magát, és válaszlevelében¹⁰⁶ nyílt szemrehányást tett Batthyánynak, mire az utóbbi válaszképpen egész egyszerűen azt kérte Lászlótól, hogy a továbbiakban ne kérjen tőle tanácsot.¹⁰⁷ A feszült levelek mögött észrevehetően a már említett okok áll(hat)tak.

Az eddigi kutatók közül Fejes Judit tanulmányában hirtelen természetű emberként jellemzi Esterházy Lászlót, ami hátrányára válhatott, különösen az esküvő sürgetésekor. Valóban vannak adatok, amelyek László heves, türelmetlen vérmérsékletére utalnak. Az Udvari Haditanács iratnyilvántartó köteteinek (protokollumainak) Lászlóval kapcsolatos bejegyzései között (is) akad olyan, amely – ha szűkszavúan is, de – arról tanúskodik, hogy Lászlónak valamilyen ismeretlen okból kifolyólag nézeteltérése támadt egy „német trombitással”.¹⁰⁸ Lászlót 1650 júniusában, tehát még ugyanabban a hónapban a Haditanácsnak figyelmeztetnie kellett, hogy hagyjon fel a trombitás háborgatásával.¹⁰⁹

A már említett Batthyány Ádám-féle itineráriumban az Esterházy Lászlót feltűnítő bejegyzések mellett rendszerint hangsúlyosan szerepel, hogy „vígan voltunk”, farsang idején pedig, de más alkalmakkor is: „táncoltunk”. Batthyányról már saját korában köztudott volt, hogy nem vetette meg a borított és szeretett mulatni. László gróf jól érezhette magát Ádám uram társaságában, sőt bizonyos adatok tanúsága szerint néha ő is felöntött a garatra. Öccse, Esterházy Pál *Visszaemlékezéseiben* esik szó egy

¹⁰³ Közismert Esterházy Miklós és Batthyány (I.) Ádám megegyezése gyermekeik jövőben történő összeházasításáról: László és Mária Eleonóra házassága a nehézségek ellenére is, 1650-ben létrejött. Fejes Judit tanulmányában felveti, ám voltaképpen nyitva hagyja a többi Batthyány-, ill. Esterházy-gyermekek egymással kötendő vagy legalábbis valószínűsíthetően felmerült házassági tervét. (Vö. FEJES, i. m., 152–153.) Esterházy Pál *Visszaemlékezéseiben* utal arra, hogy Ádám úr leánykáját, Borbálát „igen kezdék commendálni” neki. Pállal kapcsolatban Fejes Judit egy másik, Illésházy Katalinnal történő, soha meg nem valósuló házassági terv felmerülését is említi, Csáky Anna Franciska pozsonyi klarissza levele alapján. Illésházy Katalint később, 1662-ben Batthyány Ádám kisebb fia, Pál (1639–1674) vette feleségül (vö. FAZEKAS, i. m., 1996, 106.). További kutatásokat igényel, hogyan reagált a Batthyány-család, illetve Ádám gróf az Esterházy Pál és Orsolya között létrejött házasságra. Érdekes, hogy Miklós nádor legkisebb fia, Ferenc 1661-ben Illésházy Ilonát vette feleségül (vö. Oklevéltár, 216); igaz, Batthyány Borbála ekkor már Széchy Péter felesége volt.

¹⁰⁴ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1648. február 28. MOL P 1314, Missiles, nr. 12.131.

¹⁰⁵ „...s így fogván fo[rdu]lni azok az Kegyelmed dolgai, mint kezdetit látjok, hiszem azt inkább, mint sem nem, hogy az mi köztünk való konfederációs állapotok bizony soha végre nem mennek, sem vitetnek, hogy ha valamint végre fognának is vite[t]ni vagy mi igen késő és hosszú időkre fog az meglenni. Elhagyje Kegyelmed, mivel mi az mi kis dolgainkat perikulomokban nem tartjuk, sem hozni nem akarjuk, s mint vetik annak ágyát meg, jól akarjok azt meglátni, hogy nyugvása is úgy legyen.” (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Németújvár, 1648. március 2., MOL P 124, nr. 259)

¹⁰⁶ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1648. március 6., MOL P 1314, Missiles, nr. 12.132.

¹⁰⁷ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1648. március 8., MOL P 124, nr. 391.

¹⁰⁸ ÖStA KA, HKR Prot. Reg. Bd. 302, fol. 83v: *Wegen eines zwischen dem Ladislao Esterhasi und einem Teutschen Trompeten vorgangenen casus.* [1650. június].

¹⁰⁹ ÖStA KA, HKR Prot. Exp. Bd. 302, fol. 84r: *Dem Ladislao Esterhasi zubefehlchen, das er mit der execution wider den Trompeten innenhalte.* [1650. június].

egy ilyen esetről: miután Rohoncon megtörtént László és Eleonóra gyűrűváltása, Szalónakra mentek, „*azhol ednehány nap késvén bátyám uramnak adott Bottyáni uram egy igen szép török lovat, kit Gyumliának hittak; énnékem is más szép tiszta fejér török lovat adott, kit Cupidonak hittak. Ott is azért sokat táncoltunk, s végre eljövén onnét Lakompak felé, bátyám uram igen ittas lévén, egy Fata névű kantáros paripán futtatván, csak az Isten adta, hogy egy mély parton alá nem esett; hirtelen megállván az ló, maga leesett az lóról, s úgy emelték föl s tették az szekérre.*”¹¹⁰ Tegyük hozzá, ha ez nem lett volna kirívó eset, nyilván Pál sem jegyezte volna fel.

Esterházy László leveleit olvasva az a benyomásunk támad, hogy írójuk büszke, öntudatos fiatalember volt; szenvedélyes, kicsit talán hirtelen természetű, de jószándékú és egyenes jellemű személyiség lehetett. Vitézi és úri hírnevét tettekkel igazoló, apja végrendeletét, a családi hagyományt és az örökséget felelősségteljes büszkeséggel védő mágnás volt, aki ifjú kora miatt rá volt utalva a tapasztalt, idősebb családtagok és barátok segítségére és tanácsaira.

A mecénás főurak

A két főúr – jóllehet gyakran mulatott együtt és sokszor forgatta közösen a fegyvert is – mélyen hívó, vallásos ember volt. Batthyány Ádám feljegyzéseiből tudjuk, hogy naponta misét hallgatott, levelezésükből pedig kiderül, hogy László segítségével, illetve közreműködésével egy ereklyékkel („relikviákkal”) kirakott, értékes feszületet is készíttetett.¹¹¹ Mindkét főúr hangsúlyosan megjegyzi levelében, ha a másik írását „*miséről jöve vették el*”. És noha gyarló ember volt Ádám gróf, amint ez bűnlajstromából¹¹² is kitűnik, észrevehetően foglalkoztatták hitbeli kérdések,¹¹³ csakúgy mint Esterházy Lászlót.¹¹⁴

Batthyány Ádám mecénási tevékenysége az eddigi kutatások alapján meglehetősen ismert, sőt közismert.¹¹⁵ Esterházy László esetében több adat jelzi, hogy apjához, illetve apósához hasonlóan ő is folytatott műpártoló tevékenységet,¹¹⁶ noha rövid élete nem

¹¹⁰ Esterházy Pál *Visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653)*, i. m., 313. Idézi: MERÉNYI–BUBICS, i. m., 1895, 91–92.

¹¹¹ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Kismarton, 1648. április 5., ill. 6., MOL P 1314, Missiles, nr. 12.135, 12.136.

¹¹² „*Vitéz-e avagy ájtatos?*” I. Batthyány Ádám sajátkezű bűnlajstroma s „*némely fontos kicsiség*”, közread. SZILASI László, Szeged, 1989 (Peregrinatio Hungarorum 3).

¹¹³ Fazekas István idézi: Batthyány Ádám 1648. július 20-án kelt levelében írja, hogy egy lutheránus tévedést, amely a lőcsei kalendáriumban jelent meg, írásban szándékozik megcáfolni. (FAZEKAS, i. m., 1996, 91; Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Pinkaföld, 1648. július 20., MOL P 124, nr. 396.)

¹¹⁴ „*Az evangélikus Pongrácz [Mátyás] uram hite állandó kísértésnek volt kitéve.*” 1651. június 12-én írta Borsiczky György Batthyány Ádámnak: „*Azminap gróf Esterhas László uram önagysága is elég szép, okos, hosszú az római közönséges hitre meg-térésről-való exhortatiót tölt ökegyelmének. De csak hijában.*” MOL P 1314, Missiles, nr. 7039. Idézi: FAZEKAS, i. m., 110 (33. jegyzet).

¹¹⁵ KOLTAI András, *Formentini Auróra temetése és emlékezete = Uő, Batthyány Ádám és udvara*, i. m., 1999, 269–288; KOVÁCS SÁNDOR Iván, „*Dunán-inneni*” íróarcok VIII.: Batthyány Ádám, a mecénás és „*irodalmi ember*” (1610–1659) = Vasi Szemle, LVIII (2004):4, 475–488 és újabban KOLTAI András, *Portré végvidékkel. Batthyány Ádám és a képzőművészet (1636–1659)*, in: *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*, szerk. G. ETÉNYI Nóra–HORN Ildikó, Budapest, 2008, 401–435.

¹¹⁶ VÖ. KIRÁLY, i. m., 2001, 375–381.

hagyott erre hosszú kifutási időt. Ismertek a dunántúli kerületi főkapitány építkezései, miközben Esterházy Lászlóval kapcsolatban a Haditanács említett protokollumai őriznek értékes adatokat. Batthyány Ádám könyvtáráról pontos ismereteink vannak; a szeretett feleség, Formentin Auróra Katalin halálakor mondatott öt halotti beszédből három kiadásáról gondoskodott; emellett verses levél, valamint egy imádságoskönyv szerzőjeként (pontosabban: összeállítójaként) is számon tartjuk. A jóval hosszabb kort élt Batthyány esetében jelenleg tehát sokkal többet tudunk, László gróf ezirányú működése – mely tragikus sorsa következtében rövid ideig, mindössze néhány évig tarthatott – további kutatásokat igényel, ahogy ezt az osztrák muzsikusokkal való kapcsolatai is jelzik. A két főúr szempontjából ugyanakkor külön érdekességnek tartható, hogy az udvarukban megforduló zenészek némelyike mindkettejükkel kapcsolatban állt.

* * *

Dolgozatomban a terjedelmi korlátokhoz mérten kísérletet tettem arra, hogy két kora újkori magyar főúr, vitéz úr egymással folytatott levelezését bemutassam. A gyakori, sőt a korban – a fennmaradt levélpárok számát tekintve – majdnem egyedülállónak nevezhető levélváltás időrendbe rakása több szempontból is rendkívül érdekes, illetve sokszínű eredményre vezet: a levelekben a számos korabeli társasági formula ellenére a két főúr személyes hangvételéből kibontakozó, sok esetben igen karakterisztikus egyéniségük ismerhető meg. Ugyanakkor nem pusztán két kora újkori magyar nagyúr világlátása, emberismerete tükröződik a levelekben, hanem a különböző történeti feldolgozásokból csak kevéssé vagy igen korlátozott módon megismerhető korabeli szokásrend, a végek íratlan „szokásjoga”, magyar–török viszony elevenedik meg a sorok között. Életszerűen bontakozik ki a Magyar Királyság politikai struktúrája, hatalmi viszonyrendszere, az országos, illetve a megyei szintű politika és a török kérdés kapcsolata; ugyanazon a levélen belül szó eshet köz-, illetve magánügyről. A két dunántúli nagybirtokos gazdasági, birtokigazgatási ügyeibe, udvartartásuk világába, hétköznapi

¹¹⁷ KOPPÁNY Tibor, *Batthyány I. Ádám építkezései 1629–1659* = Történelmi Szemle, XXVII (1984):4, 539–555.

¹¹⁸ Esterházy László építkezésein belül elkülönülnek a pápai főkapitányként hozzá fűződő, elsősorban a pápai vár megerősítését szolgáló munkálatok és erődtételek, illetve a magáncélú építkezések.

¹¹⁹ KOLTAI András, *Adam Batthyány und seine Bibliothek*, Eisenstadt, 2002 (Burgenländische Forschungen Sonderband XXIV. Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert, Band I.)

¹²⁰ Vö. KOVÁCS SÁNDOR Iván, *i. m.*, 2004, 485–488.

¹²¹ TARNÓC Márton, Batthyány Ádám levele Lobkovitz Poppel Évához = ItK, LXXI (1957), 402–403.

¹²² KOLTAI András, Batthyány Ádám imádságoskönyve = Magyar Könyvszemle, CXIII (1997):2, 187–200 és Uő, *Batthyány Ádám és udvara 1625–1659, i. m.*, 1999, 281–287.

¹²³ TANK, Ulrich, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik von etwa 1620 bis 1790*, Regensburg, 1981, 21 (Kölner Beiträge zur Musikforschung, 101).

¹²⁴ KIRÁLY Péter, *Wolfgang Ebner és Wendelin Hueber levele Esterházy Lászlónak. Adalékok az Esterházy-zenetörténet egy kevésbé ismert időszakához* = Magyar zene, XXXIX (2001):4, 375–381. Király Péter zenetörténész művelődéstörténeti kutatásaiból tudjuk, hogy mind Batthyány (I.) Ádám, mind Esterházy László kedvelte az udvari zenét. Jeles alkalmakkor, ünnepekkor előfordult, hogy Bécsből hívtak zenészeket, ráadásul Wendelin Hueber (1615–1679) és Wolfgang Ebner (1612–1665) személyében udvari muzsikusokat; az utóbbi III. Ferdinánd és I. Lipót udvari orgonistája volt, Batthyány Ádám udvarában is megfordult. (Vö. KIRÁLY Péter, *Wolfgang Ebner levelei Batthyány Ádámnak (1643–1650)* = Magyar zene, XXXIX (2001):1, 85–99.)

időtöltésükbe nyerünk bepillantást. Emellett rádöbbenhetünk arra, hogy a korban mekkora kincset jelenthetett az egészség; sőt a mindennapi élet számtalan olyan mozzanata, gesztusa tűnik elénk, ami természetszerűleg nem kerül be a korszak köz-, illetve politikatörténetét feldolgozó művekbe. A szubjektív hangon és ábrázolásmóddal leírt események életszerűvé válnak; a levelek sok esetben „fonákjáról” ismertetik meg velünk a történelemkönyvekből csupán száraz adatként közölt történeteket. A két XVII. századi gróf levelezésének jelen tanulmánnyal megkezdett kutatása – melyet a jövőben Esterházy László rövidre szabott életpályának szisztematikus feltárásával szeretnénk folytatni – nem csupán életükre vonatkozóan járhat eredménnyel, hanem egyúttal a kora újkori magyar arisztokráciára, annak hazai és külföldi kapcsolatrendszerére vonatkozó ismereteket is gazdagítja.

Összefoglalva a levelezés kutatásának jövőre vonatkoztatható tapasztalatait, elmondható, hogy a két főúr levelezése számtalan olyan kisebb-nagyobb, érdekes, értékes és izgalmas adatot tartalmaz, amelyek más adatokkal kiegészítve, összevetve, illetőleg egyéb források (pl. más levelezések és naplók) bevonásával megalapozottabbá tehetik, illetőleg árnyalhatják a XVII. század közepének magyarországi főnemességéről alkotott képünket.